

Att revidera andras texter

Språkgranskning som en del av myndighetskrivandet

Andreas Nord

Inledning

Dagens samhälle kännetecknas av en strävan efter demokratisk genomskinlighet. Ett led i denna strävan är det s.k. klarspråksarbetet med syftet att göra myndigheters texter mer tillgängliga för allmänheten (se t.ex. *Klarspråk lönar sig* 2006). Texterna ska vara mottagaranpassade för så många som möjligt, och språket ska vara ”vårdat, enkelt och begripligt” (*Språklagen* 2009, § 11). Men i den offentliga förvaltningen är också kostnadseffektivitet en uttalad dygd. Det leder bl.a. till att definierade uppgifter läggs ut på externa aktörer – och även aspekter av språkvården kan höra hit.

Här presenteras en studie som följer delar av en textproduktionsprocess som läggs ut ”på entreprenad”. Det rör sig om en stor statlig myndighet som sänder de flesta kapitlen i en nästan färdig rapport ut till externa språkexperter knutna till ett stort företag i språkbranschen för ”språkgranskning”, d.v.s. översyn och viss bearbetning. Ett allmänt syfte med undersökningen är att visa hur detta arbete kan organiseras och utföras. Därför kommer inledningsvis de organisatoriska ramarna att beskrivas. Ett mer specifikt syfte är att visa på de synsätt och språkliga ideal som förekommer och hur deltagarna – givet förutsättningarna – förhåller sig till dessa. Vilka textnormer ligger bakom granskarnas ändringsförslag? Ligger dessa i linje med textnormerna inom myndigheten eller inte? Hur hanteras eventuella motsättningar mellan normer? Detta belyses genom att granskarnas ändringsförslag beskrivs utifrån vilka språkliga ideal de avspeglar, liksom hur dessa tas emot av redaktören för rapporten.

Även om det oklart i vilken mån studiens resultat kan generaliseras kan de belysa den potential som språkgranskningen har. Detta är intressant, inte minst eftersom språkgranskning i något olika former används av ett antal myndigheter och har lyfts fram som en av de åtgärder som kan användas i klarspråksarbetet (*Klarspråk lönar sig* 2006:19). Av detta skäl förs avslutningsvis ett mer normativt resonemang om arbetsformen (som den ser ut här) i relation till dess övergripande syfte att uppnå ett mer mottagaranpassat myndighetspråk.

Teoretiskt och metodiskt är undersökningen inspirerad av den version av *verksamhetsteori* (eng. *Activity Theory*), som utvecklats av bl.a. Yrjö Engeström i Helsingfors (t.ex. Engeström 1999, 2001; Russell & Yañes 2003; Knutagård 2003; Hållsten 2008). Detta ramverk beskriver kollektiva, målinriktade sociala

processer, och har sina rötter hos Vygotskij och Leontiev. Det betonar bl.a. hur *motsättningar* ("contradictions") inom verksamheter eller mellan verksamheter tar sig uttryck och kan leda till lärande och till förändring. I detta fall är det uppenbart att produktionen av texten inom myndighetens ramar och själva granskningen utgör olika verksamheter, och det är där särskilt intressant att se på hur dessa verksamheters skilda regler och normer förhåller sig till varandra och interagerar och hur deltagarna uppfattar dessa motsättningar.

Beskrivningen av den aktuella textproduktionsprocessen och granskningen grundar sig på analyser av myndighetens och språkföretagets regel- och policydokument, jämförelser av versioner av några kapitel av texten samt intervjuer med textens redaktör, granskarna och olika nyckelpersoner på myndigheten och företaget.

Ramarna för produktionen och granskningen av rapporten

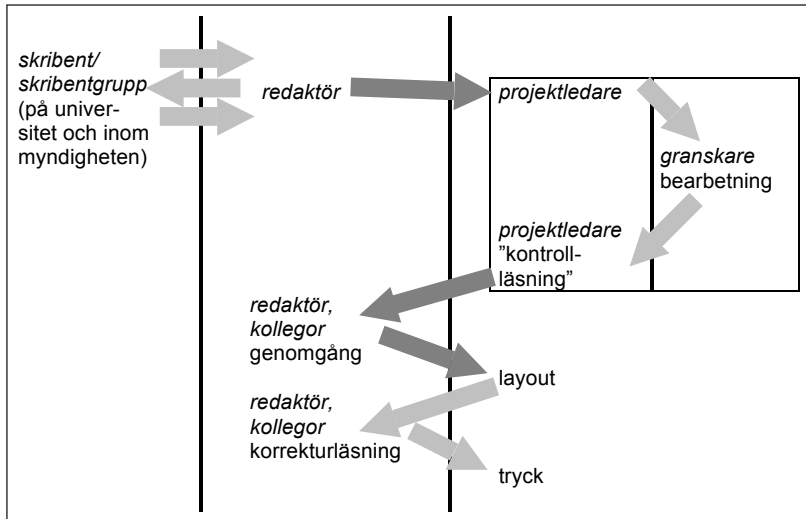
Granskningen är ganska rutiniserad till sitt upplägg. Myndigheten har upphandlat ett ramavtal med fristående företag som anlitas för specifika utbildnings- och granskningsuppdrag, vilket också innebär att det redan på förhand definierats vad granskningen ska innebära. Vid granskning kontrolleras att texten följer språkriktighetsnormer och är begriplig och vid behov ska granskaren revidera texten eller kommentera vad som behöver ändras. Ändringarna är dock att se som förslag. De ska markeras med hjälp av ordbehandlingsprogrammets spårändringar-funktion, och det är skribenten eller någon annan på myndigheten som till sist godkänner. Eventuella kommentarer från granskaren ska föras in med kommentarfunktionen. Granskningen sker i slutet av produktionsfasen, och utförs av någon som jobbar på språkföretaget eller som underkonsult åt språkföretaget. För att anlitas som granskare för språkföretaget måste man bli godkänd på ett prov, där det kontrolleras att aspiranten gör rätt ändringar. I granskningen av den aktuella rapporten utförs uppdraget av två frilansande språkvårdare som arbetar på distans, Emelie och Nina. (Dessa och övriga namn är fingerade.)

Rapporten i fråga har tillkommit på regeringsuppdrag och ska utgöra en aktuell, vetenskapligt grundad lägesrapport. Den har dock en ganska bred målgrupp enligt granskningsinstruktionen, som nämner politiker på olika nivåer, berörda organisationer och myndigheter och tjänstemän som utformar underlag till politiska beslut. Det är många skribenter inblandade, flertalet verksamma forskare, och det finns en ansvarig redaktör på myndigheten, Anna. Hon har huvudansvaret för produktionen av rapporten: att skribenter rekryteras, att de får instruktioner, att de levererar texter och att texterna håller hög vetenskaplig och språklig kvalitet. Hon medverkar också själv i flera av kapitlen.

Hon anser att en av hennes främsta uppgifter som redaktör är att få skribenterna att skriva begripligt. I intervjun berättar hon om problemen med forskare som skribenter: "De är akademiker – på gott och ont. Och det som är det onda

är att de ofta uttrycker sig obegripligt.” Hon menar med detta att de är vana att skriva för andra forskare och därför ofta förutsätter förkunskaper som många läsare inte har. Hennes egen anvisning till skribenterna är ”Allt ska finnas i texten!”. T.ex. ska alla specifika termer förklaras.

Figur 1 sammanfattar den centrala delen av produktionsprocessen. De tjockare strecken i figuren markerar att texten korsar en rumslig gräns via e-post. Pilarna representerar textversioner, de mörkare är de tre textversioner som jag fångat upp och jämför.

Figur 1. Schematiserad bild av textens rörelser i produktionen av rapporten.

I skrivandet bollas först varje kapitel i flera varv mellan skribenten (eller skribentgruppen) och redaktören Anna. När ett kapitel ska granskas sänds det till myndighetens kontaktperson på språkföretaget, en projektledare, som sedan sänder det vidare till granskaren. I det här fallet förekommer inte någon direkt kontakt mellan granskarna och någon representant för myndigheten. Sådana kontakter tas förhållandevis sällan, och går då ofta via projektledaren. Det är alltså vanligt att granskaren inte har någon direktkontakt alls med någon på myndigheten.

Från granskaren går kapitlet tillbaka till projektledaren som gör en s.k. kontrollläsning – hon ögnar igenom texten och de kommentarer som granskaren gjort och ändrar eventuellt något. Projektledaren sänder sedan kapitlet till redaktören Anna. I det här fallet var det på grund av tidsbrist hon själv, inte skribenterna, som tog ställning till ändringsförslagen, dock ibland i samråd med en kollega. Hon kommenterar själv att detta beror på att hon inte har tilltro till sin egen språkkänsla eftersom hon har svenska som andraspråk. Att sända ut ändringsförslagen till skribenterna fanns det, enligt Anna, ingen tid till. Sista steget är

att manuset sänds till layoutning (som också är en upphandlad tjänst), och efter layoutningen kontrolleras eller korrekturläses det innan det sänds till tryck.

Det som granskarna ska göra innefattar enligt ramavtalet mellan myndigheten och språkföretaget normalt inte revisioner som ligger på högre nivå än den grafiska meningen, och detta är den aktuella nivån även för den rapport som undersöks här. En nivåindelning för olika typer av uppdrag tillämpas, och detta beskrivs som ”nivå 2”,¹ vilket definieras på följande sätt i språkföretagets interna riktlinjer för granskare:

På nivå 2 är målet att språket, på styckenivå, ska vara bra.

Med *bra* menar vi att språket är läsarvänligt enligt de så kallade klarspråksprinciperna. Ett bra språk uppfyller också de mål som beställaren har med texten, t.ex. att den ska vara begriplig för en viss målgrupp.

Detta kompletteras i riktlinjerna med en checklista över vad ”klarspråksprinciperna” innebär:

Med ”läsarvänligt enligt de så kallade klarspråksprinciperna” menar vi att språket ska

- ha verbet tidigt
- ha så enkla prepositioner som möjligt (inte t.ex. avseende)
- undvika nakna substantiv
- undvika ålderdomliga ord
- undvika satsradningar, alltså flera huvudsatser som skiljs åt med komma istället för punkt
- undvika anglicismer
- ha varierad meningslängd
- ha god textbindning
- ha minst ett par stycke brytningar per sida.

Observera: Var noga med att kontrollera *alla* punkterna när du granskar på nivå 2.

Det verb som enligt första punkten ska komma ”tidigt” är huvudsatsens finita verb, vilket är i linje med uppfattningen att minskad ”vänstertyngd” innebär mindre belastning på närminnet vid läsningen. Även i övrigt överensstämmer punkterna med vad som rekommenderas i andra riktlinjer för ”klarspråk”. (Att undvika satsradningar är dock snarare en fråga om språkriktighet och ”stil” än klarspråk.) Endast vissa av dessa punkter är dock relevanta för rapporten eftersom t.ex. anglicismer saknas och de ålderdomliga orden och nakna substantiven är rätt få.

¹ Nivå 1 är snarast korrekturläsning.

Vad ser man då som syftet med granskningen? Det svar som formuleras i riktlinjerna är alltså att göra texten ”bra”, och på liknande sätt formulerar sig både Anna och granskarna. Vad de menar med ”bra” skiljer sig dock åt – för Anna (och skribenterna) är det allra viktigaste att texten är vetenskapligt hållbar och innehållsligt koherent, medan granskarna alltså förväntas följa idealet för ”klarspråk”.

Utfall av granskningen

En belysning av vad granskningen innebär för texten och vilka textnormer som i praktiken styr granskarna får man genom att se på vilka typer av ändringar som föreslås. Jag behandlar två av de totalt åtta kapitlen i rapporten, ett granskat av Emelie och ett granskat av Nina, och som en utgångspunkt tar jag följande kategorier (fritt efter Nordman 2009): *språkriktighet*, *genre- eller registermässig lämplighet* (inklusive stilfrågor), *sakfel/logiskt fel* respektive *begriplighet/klarspråk*. En femte potentiellt relevant kategori (också efter Nordman 2009) är *personlig preferens*.

Föreslagna ändringar knutna till språkriktighet är lätta att hitta. Båda kapitlen kännetecknas visserligen av förhållandevis få korrekturfel och brott mot språkriktigheten, men där finns en del oidiomatiska formuleringar där granskaren generellt föreslår ändring. Frågor om språkriktigheten aktualiserar dock ofta genre- eller registermässig eller kanske snarare stilistik lämplighet – ett fenomen som satsradning kan vara acceptabelt i vissa typer av text men inte andra. Rapporter tycks vara förknippade med en relativt konservativ norm. Just satsradningar omnämns ju i språkföretagets checklista. Emelie ändrar satsradningar konsekvent, Nina gör det ibland, men nämner i intervjun också att hon fått kritik från projektledare vid tillfällena då hon inte hade ändrat satsradningar, så normen är tydlig. Ett annat exempel är strykning av vissa *så* (”Bortsett från att anställningsförhållandena är osäkra så är dessa typer av tjänster oftast förknippade med [...]”). De är vanliga i Emelies kapitel, och strykningarna motiverar hon i en inklistrad kommentar med att denna typ av *så* ”förknippas främst med talspråk”. Ändringar av sådant som berör språkriktighet liksom ”stilnivå” blir genomgående accepterade av redaktören Anna.

Andra föreslagna ändringar motiverade av genre- eller registermässig lämplighet i snävare mening är svåra att urskilja. Även de föreslagna ändringar som berör sakfel eller logiska fel är få, och att hitta sådana fel ligger nog egentligen utanför granskarens uppdrag. Men några gånger klistrar granskaren in en kommentar om något hon uppfattar som innehållsligt märkligt. T.ex. reagerar Emelie på formuleringen ”1980-talets lågkonjunktur” och frågar i en kommentar: ”När inföll den lågkonjunkturen? 1980-talet brukar främst förknippas med högkonjunktur.” Detta föranleder inte någon ändring; i versionen som går till layout står ”1980-talets lågkonjunktur” kvar.

I gränslandet mellan det logiska och det som berör begriplighet ligger fall där granskaren inte har förstätt vad som står i texten. Det leder till en inklistrad

kommentar om att en viss formulering är svårbegriplig eller till en föreslagen gissad omformulering, kompletterad med en kommentar om att omformuleringen kan ha ändrat textens innebörd och måste kontrolleras. Att granskaren i allmänhet ger förslag på omformuleringar följer språkföretagets riktlinjer. De flesta påpekandena av detta slag blir på något sätt åtgärdade av myndigheten. Ibland accepteras omformuleringen, ibland ger den upphov till en tredje formulering.

Ett skäl till att meningar kan bli ”svårbegripliga” är att syftningar blivit otydliga, och just justeringar av syftningar är en vanlig ändring knuten till begriplighet eller klarspråk. I de fall då granskaren tror sig förstå tar detta sig uttryck i tillägg av ord som explicitgör syftning. I följande exempel är tillägget understruket:

- (1) Det finns stora skillnader i anknytningsgrad till arbetsmarknaden mellan personer som är födda i Sverige och personer som har invandrat från länder utanför västvärlden.

De många ändringar som innebär att textens koherens förstärks kan också utgöras av tillägg av konnektiver, ibland tillsammans med sammanslagning av meningar:

- (2a) [TILL GRANSKNING:] Bland annat är den sociala skiktningen i samhället beroende av arbetsmarknaden. Om skillnaderna ökar mellan olika grupper på arbetsmarknaden, ökar också klasskillnaderna.
- (2b) [FRÅN GRANSKNING:] Bland annat är den sociala skiktningen i samhället beroende av arbetsmarknaden. så om skillnaderna ökar mellan olika grupper på arbetsmarknaden, ökar också klasskillnaderna.

Vanligt är också förändringar i satsstrukturen som innebär att bisatser elimineras eller flyttas mot slutet, vilket ofta gör att ”vänstertyngd” (många ord före huvudsatsens finita verb) försvinner.

Båda granskarna accepterar generellt en relativt hög grad av abstraktion, vilket är i linje med att ämnet för texten ofta rör ganska komplexa samband. Men någon gång görs det försök att göra texten mindre abstrakt genom att explicitgöra sociala aktörer. Ett exempel är (3a–b), som följer på ett resonemang om ”aktiv arbetsmarknadspolitik”:

- (3a) [TILL GRANSKNING:] Detta till skillnad från passiv arbetsmarknadspolitik som främst är kontantersättning vid arbetslöshet.
- (3b) [FRÅN GRANSKNING:] En passiv arbetsmarknadspolitik innebär att arbetslösa främst får kontantersättning.

Bortsett från att omskrivningen faktiskt gör att textbindningen på diskursnivå minskar genom strykningen av det adversativa ”detta till skillnad”, innebär

ändringen att den sociala aktören *arbetslösa* nu explicit nämns i stället för att endast impliceras genom den mer abstrakta referensen till ”vid arbetslöshet”.² Denna typ av ändring är dock sällsynt, sannolikt eftersom den ofta kräver att granskaren får tillgång till information som inte kan härledas direkt ur det som står i texten. Sådana ändringar är svåra att göra om man inte är mycket initierad i fackområdet.

Just ändringar knutna till klarspråk och begriplighet är potentiellt de mest kontroversiella. Ändringar utifrån språkriktighet eller genre- eller registermässig lämplighet kan förväntas vara i enlighet med myndighetsskribentens önskemål, men det är inte alls självklart att myndighetsskribenten känner till och är lojal med det som anses begriplighetsmässigt lämpligt; tvärtom är en av motiveringarna till att texter skickas på granskning på ”nivå 2” just antagandet att alla myndighetsskribenter inte skriver på ett riktigt klarspråksenligt sätt. I praktiken visar sig dock de flesta ändringarna av denna typ inte vara sådana som kan väntas vara kontroversiella eftersom de inte är särskilt ingripande. Facktermer är ett område där klarspråksarbetet ofta leder till oenighet, men i rapporten förklaras i allmänhet de termer som används tydligt redan från början – eller lämnas som de är av granskarna. Granskarna föreslår endast enstaka ändringar som berör terminologi (en ändring av *population* till *befolkning*, ett tillägg av en förklaring till ordet *decil*), och de accepteras.

Nästan alla andra ändringar som granskarna föreslår accepteras också av redaktören Anna. Undantag är t.ex. en ändring som, enligt granskaren, ska explicitgöra ett tidigare endast antytt bristande orsakssamband (”kan inte förklaras av” blir ”beror inte på”). Den avvisas sannolikt för att ändringen får texten att hävda något alltför starkt.

Att redaktören accepterar i stort sett alla ändringar antyder att granskarens arbete ses som ändamålsenligt och att de ändringar som föreslagits i stort sett uppfattas som motiverade och okontroversiella. Men riktigt så är det i själva verket inte, vilket framgår av intervjun med redaktören Anna. Det hon är nöjd med är att granskarna hittar ”dunkla meningar”:³

Men alltså en sak som onekligen dom ... det spelar roll det är att dom reagerar på meningar som är dunkla. När vi jobbar med texterna blir vi till slut helt blinda för det.

Det är dock framför allt att *hitta* oklarheter som granskarna är bra på. Anna hävdar att granskarnas förslag på alternativ till de oklara meningarna ofta däremot inte går att använda. Eftersom granskarna saknar fackkunskaper kan de, enligt Anna, inte alltid formulera riktigt användbara förslag till alternativa

² I den version som går till layoutning har hela stycket skrivits om och det talas inte längre om ”passiv arbetsmarknadspolitik”.

³ Citat ur intervjuerna återges i lätt redigerad men talspråksnära form.

formuleringar och det kan rent av bli ”uppåt väggarna”. Anna uttalar sig här dock om generella erfarenheter av språkgranskning, och en analys av de båda kapitlen visar att flertalet av granskarnas omskrivningsförslag ändå faktiskt blir accepterade.

På ett allmänt plan uttrycker Anna vidare en irritation över att granskarna ”tar sig stora friheter”, och att granskningen gör språket mer homogent och tar bort individuell variation, vilket är något som hon säger sig vilja värna om. Det hon särskilt har fäst sig vid är vissa föreslagna ändringar vars motivering hon inte förstår. Ett av de exempel hon ger berör granskaren Emelies ändring av *såväl ... som till både ... och*.

Detta är en ändring som görs konsekvent av Emelie men inte av Nina, och det ligger därför nära till hands att tolka motivet som Emelies personliga preferens, särskilt som Emelie i intervjun hävdar att det är en ändring som hon alltid gör i texter. Hon motiverar dock ändringen med att den gör texten mer lättillgänglig – *såväl ... som* är, enligt henne, mindre läsarvänligt. Men denna motivering blir inte klar för Anna, som säger:

Men det som [jag] tyckte var värst är att dom gav sig på saker som inte har med språkbehandling att göra. Till exempel, paradexemplet det är att man fick inte skriva *såväl ... som*, bara *både ... och*. [...] Och nu, hon går in och ändrar precis överallt. Ibland, det kan vara klumpigt att säga *såväl ... som*. Men för guds skull, jag menar, vad kan inte ...

Denna ändring är med andra ord självklart motiverad för Emelie men obegriplig för Anna. Trots det har Anna accepterat den.

Ett annat av Annas exempel på omotiverade ändringar är meningar som har blivit sammanslagna. Anna beskriver hur hon som andraspråksinlärare har fått lära sig att meningar i svenskan ska vara korta. Men samtidigt har framför allt granskaren Emelie på flera ställen gjort förändringar i textbindningen som innebär att två meningar slås samman och förenas med konjunktiv – se exempel (2) ovan. Anna har återigen accepterat dessa ändringar, men alltså även här utan att förstå vad som motiverat dem. Emelie kommenterar i intervjun utifrån ett exempel att ändringen gör relationen mellan satserna tydligare. På en direkt fråga om det är ett problem att meningen blir längre hänvisar hon till den uttalade rekommendationen att meningslängden bör vara varierad. Här tycks klarspråksrekommendationen och Annas uppfattning stå i direkt motsättning mot varandra.

Relationen mellan verksamheterna

De exempel som här har diskuterats rör språkliga detaljfrågor, men Annas reaktion belyser ändå ganska tydligt den stora distans mellan verksamheten att *producera* texten och verksamheten att *granska* den som är inbyggd i rutinerna. I en verksamhetsteoretisk ram kan man alltså beskriva det som att redaktörens

respektive granskarnas del av textproduktionsprocessen utgör två helt åtskilda verksamhetssystem, som visserligen förenas av den text som de arbetar med, men i övrigt inte integreras.

Det framkommer också att det inte bara rör sig om en skillnad i synsätt mellan aktörerna inom de olika verksamheterna, utan att ingen av grupperna över huvud taget har någon riktigt tydlig uppfattning om den andras verksamhet och dess villkor. Redaktören förstår ibland inte varför vissa ändringar gjorts eftersom hon inte har tillgång till de normer och det språkideal som styr granskarna, och granskarna förstår inte alltid varför vissa ändringar kan vara kontroversiella eftersom de vet mycket lite om textens tillkomsthistoria eller syfte och inte heller har några djupare kunskaper om det som texten handlar om.

Några möjligheter att förhandla om dessa skillnader ger de mycket rutinerade arbetsformerna inte eftersom något utrymme för direkt kontakt mellan parterna inte finns. Redaktören kommunicerar visserligen med granskarna genom instruktionen och granskarna kan kommunicera med redaktören genom kommentarerna i texten, men båda dessa kommunikationssätt blir monologiska eftersom de endast kan bygga på en redan existerande föreställning om den andra parten och vad den vet och inte vet. De kommunicerar med andra ord inte med den andra parten, snarare med sin föreställning om den andra parten, och får därför inte någon chans att lära mer om den andra sidans förutsättningar. Det finns inget utrymme för att reda ut missförstånden om de språkliga detaljerna.

Det är i sammanhanget viktigt att vara medveten om att motsättningar inom eller mellan verksamheter inte behöver vara något negativt i sig. Tvärtom förutsätter ju granskningsarbetet olikheter – språkexperterna förutsätts bidra med sin expertisen om vad som gör texter lättillgängliga och läsarvänliga, en expertis som skribenterna (och rapportens redaktör) inte antas ha. (I stället förväntas dessa besitta den ämnesmässiga expertisen medan granskarna bara ska ändra sådant som har att göra med språket, inte ”innehållet”.) Därmed skulle skillnaderna snarast kunna utgöra en potential för lärande, när ett invariant mönster utmanas av ett nytt. Russell & Yañes (2003) ger ett exempel från högskolevärlden på hur detta kan fungera. De beskriver hur en student lär sig en ny genre, den vetenskapliga recensionen, utifrån en ”inre” konflikt orsakad av motsättningar mellan normer inom det akademiska verksamhetssystem som skrivandet sker i och normer inom det journalistiska verksamhetssystem som hon sedan tidigare är förtrogen med. I granskningen finns en motsvarande potential för lärande på båda sidor – för granskarna om myndighetsskrivandets villkor och för Anna (och i förlängningen skribenterna) om hur man skriver läsarvänligt. Men om denna potential realiseras alls tycks det bara vara i liten mån (även om säkra slutsatser om lärande är svåra att dra utifrån det begränsade material jag har). För lärande hade sannolikt mer av dialog varit nödvändig.

Men nu var ju inte målet som deltagarna själva satte upp just lärande. Om målet med granskningen bara är att ”förbättra” texterna framstår arbetet som

något mer framgångsrikt. På ett grundläggande plan gör granskningen texten just ”bättre”, enligt språkföretagets definition: ett antal oidiomatiska formuleringar har försvunnit, ett antal oklara meningar har uppmärksammats och texten har blivit något mer lättillgänglig – i alla fall om man antar att sådant som minskad ”vänstertygd”, förbättrad textbindning och något enklare satsstruktur har denna effekt.⁴ Men även här är distanseringen ett problem: mer övergripande strukturella ändringar tillåts inte av de givna ramarna, och innehållsliga ändringar begränsas i huvudsak av den information som redan är tillgänglig; för att göra texten mer konkret skulle granskarna behöva inhämta nya uppgifter. Bara ganska ytliga ändringar kan göras.

Det bör dock tilläggas att distanseringen sannolikt också har positiva effekter. I granskningen är språkgranskarnas ”naiva” blick och brist på fackkunskaper säkert också en tillgång. Genom att de *inte* utgör delar av den gemenskap som har som huvuduppgift att producera den här texten kan de behålla en utanförståendes blick, vilket gör dem lämpade att ta sig an texter ur en läsarposition som liknar den intresserade lekmannens, utan specifika förkunskaper. Och en sådan nytta realiserar uppenbarligen: det som språkgranskningen särskilt kunnat bidra med enligt Anna är ju att uppmärksamma det som skribenterna har blivit blinda för. Men så mycket mer nytta än att få vissa reaktioner på texten av någon utomstående får inte Anna. Hon får veta att något är otydligt, men ändringsförslagen kan uppenbarligen inte alltid användas och hon får inte någon möjlighet att diskutera alternativa lösningar med språkexperten. I stället pratar hon med sina kollegor.

En summering blir att granskarna nog gör det bästa inom de strikt avgränsade givna ramarna, men att de inte fullt ut får chansen att göra ett bra jobb eftersom de inte på allvar kan sätta sig in i skribenternas behov, de förutsättningar som gäller för texten i fråga och den målgrupp som texten har. De får inte heller lov att komma in tidigt i processen då en språkvårdare skulle kunna påverka mest. Organisationen av granskningen som en avgränsad satellitverksamhet med reaktiv roll och begränsat mandat att göra ingrepp i texten omöjliggör det.

Mottagaranpassningen?

Man kan alltså konstatera att granskningen i någon mening ändå bidrar till att göra språket i rapporten mer ”vårdat, enkelt och begripligt”, helt i enlighet med språklagens formulering. Om man dock även beaktar det som ytterst är idealet för myndighetstexter, *mottagaranpassning*, blir ett säkert omdöme svårare att formulera. Var kommer egentligen hänsynen till de faktiska mottagarna för texterna in?

⁴ Vilken *faktisk* effekt detta har på textens tillgänglighet för de avsedda läsarna kan jag inte bedöma, men sannolikt är det elimineringen av oklara meningar som betyder mest.

Här är intressant nog rollerna omvända, så att det framför allt är redaktören Anna som står för sådana överväganden. Hon har vissa, ganska starka föreställningar om mottagarna, bl.a. utifrån vilka som har läst och reagerat på tidigare upplagor av rapporten, och hon vet att de som läser är en bredare grupp än den målgruppen som definieras i granskningsinstruktionen, exempelvis har rapporten använts som litteratur i högskoleundervisning. Hon är också den som arbetar med att göra texten tillgänglig även för dem utan speciella förkunskaper. I granskningen är mottagarna av texterna däremot inte närvarande mer än som en abstrakt tankekonstruktion baserad på den officiella formuleringen om målgruppen i instruktionen, och granskarna motiverar aldrig någon ändring med hänvisning till mottagarna.

Allt detta leder till nya frågor, särskilt om granskarnas verksamhet – och över huvud taget om möjligheten att genomföra kollektiva skrivprocesser utan dialog. Kan man *egentligen* göra en text funktionell utan att veta hur den ska fungera? Kan man *egentligen* mottagaranpassa utan att känna mottagarna – eller riskerar resultatet bara att bli en mer yttlig bearbetning utan större betydelse?

Litteratur

- Engeström, Yrjö 1999. Activity theory and individual and social transformation. I: Y. Engeström, R. Miettinen & M. Kärkkäinen (red.), *Perspectives on Activity Theory*. Cambridge: Cambridge University Press. S. 19–38.
- Engeström, Yrjö 2001. Expansive learning at work. Toward an activity theoretical reconceptualization. *Journal of Education and Work* 14 (1). S. 133–156.
- Hållsten, Stina 2008. *Ingenjörer skriver. Verksamheter och texter i arbete och utbildning*. Stockholm: Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet.
- Klarspråk lönar sig. Klarspråksarbete i kommuner, landsting och statliga myndigheter* 2006. (Ds 2006:10.) Stockholm: Justitiedepartementet.
- Knutagård, Hans 2003. *Introduktion till verksamhetsteori*. Lund: Studentlitteratur.
- Nordman, Lieselott 2009. *Lagöversättning som process och produkt. Revideringar och institutioner vid lagöversättning till svenska i Finland*. Helsingfors: Nordica, Helsingfors universitet.
- Russell, David D. & Yañes, Arturo 2003. 'Big picture people rarely become historians'. Genre systems and the contradiction of general education. I: C. Bazerman & D. Russell (red.), *Writing Selves/Writing Societies. Research from Activity Perspectives*. Fort Collins, Colorado: WAC Clearinghouse and Mind, Culture, and Activity. S. 331–362.
- Språklagen*, SFS 2009:600.

Svenskans beskrivning 31

Förhandlingar vid Trettioförsta sammankomsten
för svenskans beskrivning

Umeå den 20–21 maj 2010

Redigerade av

Ann-Catrine Edlund & Ingmarie Mellenius

© 2011 författarna

Tryckning: Print & Media, Umeå universitet, Umeå

Institutionen för språkstudier, Umeå universitet, 901 87 Umeå
Nordsvenska nr 19

ISSN: 0282-7182

ISSN: 1102-3619

ISBN: 978-91-88466-79-2